

שכנעונו הלקיין על אי כונהטון

ליוז'הולדתו השבעים

מאת שלמה גרוזונסקי

המודרניסטית. באותם הימים חיר" גם את "הסגוריה על השירה" של שאָלי האהוב עלי. תרגומי בתפרסם ב"הדים" — והדחיפה לתרגום זה באה, נדמה לי, גם מן ההתלבטות עם רבים מן השיר לים שהתפרסמו בכחביעת זה. אני לא אהבתי ביותר את שאָלי ואת השירה האנגלית הרומאנטית. זכור לי כי בהיותי מקטע אחד ברומאן של הלקיין, "יחיאל התגרי", ש' נתפרסם אז, ובו סצינה כבית קפה בוהמי בגריניץ' ווילאדז', שם מדקלמת אחת הנפשות הפועלות ברומאן (דווקא אשה!). בי "קול צרוד כקול זונה שיכורה... ביאוש מעושה", שורות פאתטיות ביותר של שאָלי. מישהו מוחת: "אל תתללי את שאָלי, פה סמא!". אולם, אחר כך נשמע "אותו קול שבוקנה טמאה: א, קצה נפשי בבבל אלה המעריצים את קאלי ושיסס... סליחה, שאָלי וקיסס..."

נדביתי או מחילול זה של השיר דה בת השמים. אולם פעם אחת, ודווקא בשיחת סלפון, שארמה, כי רגלי, כשעת-הצמיח השמיע הלקיין הערה אחת שנתקפה בי יפהיפה עד היום הזה. שוחחנו על אחד המשוררים הארצישראלים המיוז' דרניים האלה. הלקיין אמר: שירים אלה הלא אינם poems אלא songs. סיווג פורמאלי זה מקוּן בל הוא בשירה האנגלית. ה' songs הוא מעין סומון א זמר, כבודו במקומו מוגה. יש מחברי songs נפלאים. הם מצטיינים במילודיות, בחן ובכוונות. אבל ה' song אינו poem. או הבנתי מוז' הטעם הסהותי לרתיעתו של הלקיין מפני סוג מסויים של שירה עברית ולא רק זו שהוכרזה כ' מודרניסטית בשעתה, לפני עש' רות שנים. יפה היא הבחנה זו כשלעצמה, ויפה היא תמיד.

באחד המונולוגים שלו כי אני אלתיו, "אלוהי הטיהר והיופי", מדבר יחיאל התגרי על "געגועי על ההוד הטמיר שבחיי-הבנה מת' מידיים". היי-הבנה מתמידיים הם ממשאית-נששה האופייניים של ה' שירה הרומאנטית בנוסחה האנגלית, ואפשר לומר עליה כי שירה זו היא ביסודה שירה "פילוסופית". השיר אינו "זמר": הוא התבוננות בסוד הדברים שבנוויה ובנפש, השירה היא גם אופן-הסתכלות בהוויה וגם בשורה. בעשורים ה' ראשונים של המאה העשרים שר' רה בשירה האנגלית, ולא רק ה' אנגלית, ריאקציה חריפה נגד ה' הפיסה הזאת של השירה. אבל אם יש כמחך להצטייד בקצה אורך-רוח, שאמנם הוא עלול להי' משך מרבית חייך, כמעט מובטח אתה, כי תבוא על שכרך, שכן על כל ריאקציה באה ריאקציה. השירה האנגלית הרומאנטית זכתה בשנים האחרונות לריהאביליטאציה מלאה מידי כמה חוקרי-ספרות חשובים (המצטיינים בהם הם שלר' שה יהודים-אמריקאים: מ. ה. אב' ראמס, הארוולד בלוס וג'אָפרי הארט' מאן — השניים האחרונים גם עשו בישראל, כפרופיסורים-אורחים ב' אוניברסיטה העברית בירושלים). השירה האנגלית הרומאנטית זכתה לא רק לעיונם המחודש והדקדקני של חוקרים מלומדים, אלא גם לקריאה לחזרה אליה מצידם של משוררים, ובמיוחד של משוררת אנגלית פוסט-מודרניסטית. קתלין ריין, בספרה שיצא לפני זמן-מה, אהם מעיינות עתיקים".

אני זוכר כי באותן השיחות מרבה הייתי להמליץ להלקיין על "הלילה" אכן, כאחד מקוראיי ויודי, השתיקתני לעולם הלילה. לחשכתו, לצלליו ולמפלצותיו. ש' דיו ולרוחותיו, לביעותיו ולהלומד' היה כי יפרצו לשירתו. הלא ידעתי כי ידאי כל אלה מצויים גם בעולמו, אולם גבול נמתח בפניהם בשירתו. במסחר "שירה סהורה ולא-סהורה", לדעתי הסניגוריה המושלמת לתפיר סת הלא-רומאנטית של השירה, אי' מר רובאָרט פאן וואראן: "השירה רוצה להיות סהורה, אולם השירים אינם רוצים בזאת". השתיקתני לשירים של הלקיין, שלא ירצו ב' זאת:

יום אחד קראתי ב"הדואר", ה' שביעון העברי בגיוריק, שיר בחתימתו של שם לא-ידוע לי: "אל הכושית", השיר לא הלהיבני כלל וכלל. היחה בו יותר מדי ריטוריקה שניאורית. אבל נושא השיר, ורקדנית הכושית, היה עניין נדיר ב"הדואר". עבר בי השד, מי הוא המסתתר מאחורי החתימה על השיר, ושאלתי את החשוד בוהירות, ואכן, הלקיין הידה, בסיד גמור, כי הוא מחברו, אבל הוסיף כי הוא כתבו אך ורק כדי לזר' כיה מה קל לכתוב שירים כאלה. מיבן מאלו, שלא האמנתי להסבר זה, אותו יסוד לילי אינו ממומש דווקא בשיר זה, אלא בכמה שיר' לים אחרים בציקלוס אשר בו הוא בא, "קאפה רויאל", אחד הציקלון (המשך בעמ' 7)

ש' שהתמודעתי לשמעון הלקיין, בשנת 1926 או 1927, ידוע היה כ"משורר עברי צעיר", הצעיר והשירי שבסופרים העבריים ב' ארצות-הברית. עדיין לא מלאו לו שלושים — ובשיחאיתל כמובן ש' נזכר, והיה מוכיר לאיש-שיחי, כי הגה הגבול האיום הפאטאלי הולך ומתקרב. אני, גם אולי משום ש' הייתי צעיר ממנו בשנים אחדות, הייתי מבטל השש זה מפני שנת' השלושים הגבולית, ומשתדל לכ' הזמן. לאמיתו של דבר, דומני כי לא התייחסתי לקינות אלו על החיים החולפים, או שהלפנו כבר, ברצינות רבה. הדברים נשמעו לי כגוזמה פיוטית.

מגוזמות פיוטיות הששתי כמעט בקנאות: מן הגוזמה שבפיוטיות, במחשבה, בחיים, ובמיוחד בשירה (שכן שירה קראתי יותר מכל סוג ספרות אחר), אם איני טועה, עדיין לא נתפרסם או שירה הנפלא של המשוררת מאריאן מור, "השירה": גם אם אני מואסת בזה. ישנם דברים חשובים לאין ערוך מדברי' הבאי אלה... — אולם כבר הייתי כולי מוכן לקבלו בתשואות. הלקיין הצעיר היה משורר בכל: בשיחור' ושיגו, בארשת פניו היפים, בהי' לזכו בתוך הגולה הזאת, העולם הנגלה, אמנם, מלבד היה כאחד האדם בכרך ענקי זה בשנות ה' עשרים: איש-צעיר אלגאנטי, יפה גימוסים, ממלא חיבתו המקצור' עיים והמוציאליים בדייקנות מופ' תית. אך ברור היה, כי אלו אינן אלא קונצאסיות הכרחיות כלפי ה' עולם הזה, הלא-האנטיפיוטי, הור-

האמת היא, כי כמעט כל הסר' פלים העבריים בארצות-הברית הית' זו מרחק פיוטי בינם לבין עולם' החוץ. דומה כי בשום מקום לא היתה ממלכת העברית ספירה כה כגורה ונאצלת. אמנם, היתה ב' ארצות-הברית תנועה עברית, ה' גים של דוברי עברית לאותבי עברית, אשר כדרך כל התנועות אף היא רעשה קצת בשער, אולם הסופר העברי הכרח היה לו ל' הסתגר במבצר משלו, הפרוש מן הסובב אותו, הרם והנישא. בעצם היותם סופרים עבריים בהמולתם של כרכים אלה, בין המוני אחי' הם המתערבים והגבלעים בתוכם, התייחדו כבני-טובים. ותו זה של בן-טובים דומה כי חרוס היה בד' מותו של כל סופר עברי.

היא ידע כי בגולה היא יושב. מי שבא במריתה של העברית, חר' ספרות העברית היתה בית-אלפנא שלו, אי-אפשר היה שלא לדעת את זאת, אולם גולה זו — אהב בדרך כלל, בן-הטובים, שמוצאו ממזרח-אירופה, גמשך בעבותות' קסם לטוב שבארץ זו ובמסורתה. היו סופרים עבריים, כגון דניאל פורסקי, שישבו עשרות שנים ב' ארץ זו, מבלי לסרוח ללמוד את לשונה ולהכיר את ספרותה. אולם אלה שטרחו במשכו אל הנאצל ביותר, באותן השנים, בשנות ה' עשרים, הייתי מתפעל מדביקותם בסקספיר, וטבקיאותם בו, שמצאתי בסופרים העבריים שהכרתי, יכן בשירה האנגלית, ובמיוחד בר' פאנטית.

גם שמעון הלקיין כך, אני גדלי' תי בסביבה אחרת במקצת. לאמיר' מר של דבר, זו לא היתה סביבה ממש. וזו יודים אחדים, ידיד ידיד ועמו בלבד עולם משותף — עם: האחד, אנארכיסט וקיסמוניסט ארצי, עולמו של הראדיקאליזם האמריקאי (אולם דניאל הוא אנטי ציוני כושבע, הימנעות מוסכמת מכל גגיעה בזאת, ביקר מכל), עם השני, מעקב עירבי אחרי המתהרש' יומיים בספרות האנגלית והאמ' ריקאית, עם השלישי, העניין בספ' רות יידיש המשגשגת (והואיל ר' הוא יידישיסט אדוק, ויכוחים ללא סוף ב"שאלת הלשונות"), ורק עם האחרון, יוצא הדופן שבהם, משור' תף-הכל, מה שמסביבני, ומעל לכל ארץ-ישראל והספרות העבר' רית, השיחות עם הלקיין נגעו בכל — אולם בעיקר בשירה, שירה בכלל ושירה עברית באותם ה' ימי.

החדש בשירה העברית, בארץ-ישראל, כבש את הלב כולו: אברהם שלונסקי, אורי'צבי גרינ' ברג, יודיה קרני, יצחק למדן, אלה ה' ימי "הדים", היפה שב' כתב-העת שבאותם הימים, בערי' כחם של יעקב רבינוביץ ואשר ברש', ששימש אכסנית המה לכל החדש בספרות העברית, על כך מרבים היינו לשוחח, והלקיין מס' תייג היתה לא פילמוסית, אלא בר' תיעה עצבנית במקצת, על אף היותו סופר, היה גם קורא (צירוף לא-כליכך שכיח), וידע להתלהב לכשרונו של הזולת. וזא גם שמח, כקורא עברי, להישגיה של הספרות העברית, לגיוון יכולתה, אולם הפיסתי את השירה, תפיסת תעו' דתה ושליחותה, מנעה ממנו את יכולת ההיענות הישירה לשירה או הארצישראלית המודרנית או

שמעון הלקין

(המשך מעמ' 6)

סים הימים ביותר בספר "על הארץ": "שחקנים", "אדם מ"שר" אל", "בעולם הזה", "נחום י" — כמעט כולם. הלילה שחזר לשיר לבש פנים — פניהם של השחקנים ב.קאפה רויאל":
כלם וכרפים וכלם פל חורים.
כעטלפים שעירים ועורים,
עם ערב יקיצו: זכר ונקבה —
לאה הגייה והנשמה

לא־רעבה...

אינני בטוח, אם מבהינה כרוזר
לוגית מדוייקת, מציון הציקלוס
"קאפה רויאל" תאריך בעלי־שם
עות בביוגראפיה הספרותית של
הלקין. אבל בזכרוני ציקלוס זה
הוא מעין ציח־גבול בשירתו.
אולי אלה הם "חיי־ההבנה ה"
מתמידים":

כעולה מן הקבר תברך
על הבקר:

נעלמה הספין המשחות.

ואשרי מת יקום ויפקח
את עיניך
ויחנך ללטאה החופות.

מאפיר כצל־בקר תחנק צעדיך;
בל ידעו קירותיך אי לנת.
ולאשה תשתאה, בחיותך לה
עוד זרע,
כי עם מת לה באפל יחם תא.

הס. צין אשר בראשית
אי בָּתָּהוּ עוֹלָם,
ואשריך, אשה, אם כל תי:
שלדים מפרקים גרתימים
במרפבתך.

במלאכה הרמיה לאדני.
מי שזה הוא חוזנו השירי,
אתגר קשה יהיה לו ציצובו גם
בכליה של הפרוזה- בשבוע הבא
בעיין קצת ב"חיאל ההגרי" וב"
עד משבר".

ש. גרודזנסקי

שמעו הלקין על אי מנהגו (ב)

כמה שגים שקדמו להן, ובאמת, ניתן לשער, כי הרומאן נכתב במחצית הראשונה של שנות ה' עשרים, בעת זובעוניה אחת עם ראש שית שיריו של שמעון הלקין. על כל פנים, זה היה הרומאן של המשורר הצעיר, משוררת של ה' פיאמה הקוסמית-הרומאנטית, "יו" היא ייחסי המשורר-החיות, בלבוש החולין, איש בעל בייגראפיה ארץ צית, יושב ניו-יורק וברוקס, ה' נקלע בין אלוהים והחטא המיוצגים בדמויות שאף להן לבושים ארציים מביהקים. יחיאל ההגרי כיאב את "כאב העיירות" של הנבראים שלא נאלו, מפרפר ב"הפץ-הדעת" ובלה ל"שלויות-אליהם". האם ניתן למסור חזיונות קוסמיים בסיפור, לממשם בכליו של רומאן, שסגנון עיצובי בטיפו של דבר הוא ריאליסטי? ספק רב הוא, אם זה נגדר האפשר ביסודי של דבר, אולם האמצעים שבידו של שמעון הלקין הצעיר לא היו סיבטיליים ביותר. בפרק השני, ושמו "גילוי שכינה", מתקיים פשוטי כמשמעו, בגוף העיר, דרשיה בין יחיאל והאליהוים: "למה עוללת כה לעבודך? למה תקים עלי את היצר הרע הזה, השם לאל את געגועי אל היד, הטמיר שבהיחבנה מת מידים? אל ההוד הזה התפללתי מעידי יעד היום, אל היד-ההוייה האחד, המוצק בעצם שטפו, נפשי יוצאת בכל עת יבכל רגע, בכאבי אדריש לו ובשמחתי אבקשתי, זכיר מאויי יחורו לאחוז בו, להרגישו כולי, יצרי בא יליעג לי והיפך את אמת-היי לשקר פשוט ונבזה, יאלם אמת-היי הלא אמת היא, אמת, אלוהים, ידעת! כה צעק יחיאל אל אליהם..."

כה צעק יחיאל אל אלוהים; זה נאמר בלבד, ולא מומש. יחיאל ההגרי מראה מלגו, סובבני — מלבר, בעצם אין הם גיגעים אלה באלה, גם אם מלים רבות ביניהם, בקינצפציה של המספר, המרחק בין הנפש-המפעלת הראשית שלי לבין כל זולתי גזור מראש מכוח עצם מהותו ומתנתן השגות ל" חלוטין.

בקריאה הראשונה הפליאה הי' תמימות של המספר, הרי אלה היו שגות העשרים, כאשר דור של סופרים אמריקאיים, הדור ש' לאחר מלחמת-העולם הראשונה, החל לראות אף את אציות-הבלית כחלק של אירופה, של העולם המערבי כולו, המעודן והברוטאלי, המורכב והשוקע, המתאכזר לש' אול ומהסס להשיב וליישב. הלך נפש זה ביקש לו גם כלים תולמים בשירה ובסיפור, "יחיאל ההגרי" יצא לאור בימי עלייתו הכובשת של ארגסט האמינגווי בספרות הי' סיפורית האמריקאית — זה שכל גאוותו כמספר היתה בכך, ש' מעולם לא סיפר מה שמתרשש בפנימן של גפשות, והן מתקיימות רק בכוח המלים שבפיהן ומעשיהן הגלויים, או נמשתה מן המלון של הלשון האנגלית מלה נדירה והחלה מתגלגלת על כל לשון — סופיסטיקאציה, מה שתלגומה לי לשונות אחרות קשה, ואלי מותר לתרגמה לעברית: סיקחון, אולם זו לא היתה מלת-אופנה בלבד, היתה בה גם מן הרתיעה האמיתית מן האמירה המפורשת על הגנוז ממראה-העניים, וגם מן הסילוף של האמת הגלויה.

מודל היה רומאן עברי זה, ש' נכתב באטמוספירה זו, ובידי סופר עברי שחי בתוכה מימן עלומי הראשונים והיה מעורב בה, השפעת תרבותה של ארץ-מגוריו ושל הי' תרבות-האם האנגלית היתה ניכרת מאוד ביצירתו של שמעון הלקין מראשיתו, ולא רק משום שזה היה רקעה הריאלי-הממשי, כבר אמלתי-טשהו, על-התגות-והשירה הרומאנטית, שנבלעה בכל אשר כתב, אולם, דומה שאם תעין בי' דרכי עיצובו, בשירתו ובפרוזה, לא תתקשה לגלות את עקבותיה של דיסציפלינה בשימוש הלשון, שאנגלית היא לא-במעט, ודאי, בן בית גמור היה כמכמניה של הלשון העברית הדרוניתה, ונוטל הוא מהן ביד בטיחה — אולם דומה שמ' ראשיתו מתרדק הוא מן הדיקוראטיבי בלבד, מן המליצה שאין לה אחיזה פונקציונאלית במחשבה, עם כל נטייתו לגילוי-הלב המתודת, מקפיד הוא על ה"civilty שבבית" טוי, ניכר בו רישומי של בית-אולפנא טוב זה, ואף-על-פי-כן, אקלימה הרוחני של הספרות הי' אנגלית בשנותי הפורמאטיביות כמעט שלא נגע בו.

גם ב"יחיאל ההגרי" נשאר משו' רר רימאנטי, וכמעט גראה ודאי, כי נסיון זה ברימאן יוצא-דיפן הוא ביצירתו, על-כן כה רבה היתה ההפתעה, כאשר החלו להתפרסם ב"גליונות" של יצחק למדן פרקים מן הרומאן "עד משבר", שיצא לאור בשנת תש"ה, על "עד משבר" — ברשימה האחרונה.

דומני כי בשנת 1929 או 1930, כאשר קראתי בפעם הראשונה את "יחיאל ההגרי", לא נתתי את דעתי על כך, כי עד אזי למאירע מיוחד בספרות העברית — הרו' מאן הראשון בעברית מחיי-היהודים בארצות-הברית, עכשיו, כאשר אני מבקש, רטרופקטיבית, הסבר להסתגלות מוזרה זו, מוצא אני רק תשובה אחת, תקלה זו של הספרות העברית, שכה דל בה הלקי של סוג-ספרות זה, הרימאן, לא הדאיגה יאף לא ציערה אותי, הלא גם בזאת ניכר האיהב, שלא ידע את הפיתוי להשוות את מושא אהבתי עם מישהו או משוה זל' תו אמנם, כשנתקלת בכינוי חיבבי שפת-עבר, או במי שכיניי זה הרי למו, עלה חייך על שפתיך, אוטי' מאטית, אילם האויר שעטפך בש' עה שהפכת את הדפים בספרים, בכתיבה-העת יאף בעתונכי האלה, מזה האהבה הישקלי כילו, אם כן, אין רומאנים בעברית? מה בכך? כשפתחת היברית על כתב-עת עב' רי ביקשת בה בראש וראשונה סיפור או ניבוי חדש של ג, שופמן או דבורה בארון, יחמיד קיויית לשם ידש, יתגלית חדשה, הסיפור והגיבולה הי' הצירות הי' ריחית בספרות העברית, יגיטה היית לראות בזאת את שבחה הי' סגולי, דומה כי הספרות העברית, סופרין האהובים, הינכוד לקיצר' ריח לגבי המאנופאקטורה של מע' שה-הספרות, האין הרימאן הרגיל, ארימאן בדרך ילל, מוצרה האופ' ייני?) לגבי הסיפור והגיבולה הי' המשאלות היצירות אחרות: הי' ריאה הבאה בבת-אחת כביכול, חדיה השרטוט המקיף-כל שבמו' עט המחזיק את המרובה, האפיפא' גיה השירית, יבזאת הלא כל עושרה של העברית, העברית הי' עתיקה, גם בהתחדשותה, היגיעה הזאת שביחזור המפורט של "ה' דברים כמו שהם", שב"היקוי' החיים", עלול רק לשעממה, את זאת אפשר להשאיר בידיהם העס' קניות של מיפיי יידיש, המשרכים דרכם אחרי העגלה הכבדה וה' איטית של ה"מציאות", ועמלם מכון ל"המיניס הריחבים", עורד גם האקלים ששור או בספרות האנגלית, שזה-עתה גילתה את צ'כוב והתברכה בקאתרין מאנס' פילד ובשארוד אנדרסון (זה של "ויינסבורג, אוהאיו") וברביס-רבים שצצו חדשים לבקרים, מנסים כי' עם לחדש בזאנרים אלה, שנדחקו לצדדים במאה התשע-עשרה, מאת הרומאן, שהלך ונעשה מוצר תפוד היטב, מכון לשוק הקוראים-הצרכ' גים המתפשט.

לא על הפלא שברומאן עברי שרקעו ניו-יורק עיר-מגורין חשבת בשעה שקראת את "יחיאל ההגרי", ניו-יורק עצמה ברומאן עברי זה היחה דבר מוכן מאליו: אוירת חיים זוס-ביומו, עונות-השנה, מראות מוכרים:

רבבות מעשנות השחירו שוב את שמי ניו-יורק, הרובצים פסים שסועים על כרכובי-הבתים, קרו' גות הומים מאדם התרוצצו בי' צווחה על פני הרחובות המרו' צפות, הקשות לרגל, התחוללו בהלל-האויר המתניק ובמעמקי' הארץ, הרועדים בחשכה, בתים, אלפי בתים, רבוא-רבבות בתים, כלובי-אבן גיצבום על, כבדים ולא-יפים, וכלובי-עץ זרזיים בי' תוכם, קטנים וחלשים, פלטו מדי בוקר המוני יצורים, תשושים, נסוכי-שינה, נחפזים אל לועי התחנות, הבולעים אותם, בלוע ופעור פה לרווחה, קרים, אלמים ואדישים, ומדי ערב פלטו לועי' התחנות, המתנוססים באורי-פני' סיהם הלבנים, קרים ואלמים אף' על-פי-כן, המוני יצורים תשו' שים ומבולבלים, נדחקים ונח' פזים לעברים, וחולים היש-מהר בצדי-הרחובות ומתעלמים במס' דרונות הבתים, הקופאים על תלם, כבדים ולא-יפים, החלונות מבהיקים, צללים משתטחים על גבי הווילאות המורדים: בני' אדם רצוצים מסובים לסעודה — ניו-יורק אוכלת.

בסוף שנות העשרים, כשיצא לאור "יחיאל ההגרי", כבר שונה היתה לא-מעט דמותה של העיר מוז המצטיירת בספר, בו עדיין שיה זה כרך פרויבניציאלי במקצת, הראשון בכרכיה של מדינה פרו' בינציאלית, ויש ונראתה כאגודת ערים, עיר-המגורים ברוקלין (עיר די) ועיר-המגורים ברונקס (עירו של הלקין) ועיר-המגורים קווינס ושאר ערים, שתושביהן נפגשים בטבורה, בבתי-חרושת ובמשרדים, בצילם של גורדי-שחקים, ההי' לכים וגי שאים על פני הכרך כולו, או בערבים, בבתי-השעשועים, ואף בבתי-הקפה ובבתי-המרזח שב' צריניץ וילאג' הדרומית, שכשמה כן היא, כבר שכמעט מחוק ל' תחום.

גם העולם המכונס ברומאן דור מה היה שהוא עדיין עולמן של שנית העשרים הראשונות, ואולי

שמעון הלוקין על אי מנהטון (ג)

מאת שלמה גרודזנסקי

שמעון (ההיפוך מן הנשים) והי תשיעי (אפילו ודיאניסוס) היא אשת הרבי הפרופיסור, ניוטת, שעד נכשיו הוראינו אותה מלבר, מבעד לעיניו של בעלה, ועכשיו — מלג, מבעד להרודית דימויה היא בי התייחדה עם עצמה, ובקרב או רהיה בטרקלינה.

ישם לב שבסקירה זו פסחתי על פרק אחד, השלישי (בתוככי, ניויורק). פרק זה תופס מקום מיוחד בתיומרו של הרומאן כולו, קילטים אנו בו קיל עונה, או אחר, מן הקילות המדברים בפרקים האחרים. דומה, בכל הפרקים קולו של המספר אינו אלא מאדיום לקולו תיהן של הגפשות הפועלות, המל סופרות, בפרק, בתוככי, ניויורק מדבר המספר בעדו; אינטארמאצו ליריארפסודי, ולא מעט הומוריסטי, בשבתו של מטרופולין זה, המוני ונפשותי יהודי-אוהביו, יאה הוא מקומי של אינטארמאצו זה במבנה הסובטילי של רצף הסיפור: לאחר שני הפרקים הראשונים, בוקרו האפור, כבדהעשתונות של הרבי הפרופיסור, התוהה על תעלמות אשתו בחדר הסמוך, ובוקרה של הבת-החורגת, התמים-השובבי, בי בית-המרוח, "הסייח השחור" — ולפני צללנו בעצבותה הקולנית של היגנת ראשהשנה, ראשהש"נה 1929, מברשת המשבר, בי אינטארמאצו מראים אנו את היל דברים מרחוק ובמרוחק; מקרוב נראה את הדברים מבעד עיניהן של הגפשות הפועלות.

המספר מספר את דמויותיו מן קרבן; כדמותן, בדימויהן, בלשונן, ראובן ג. פולר — בלשון-זכמים שלו, לשוננו של רב ולשוננו של פיר לוסון, לשון הפילוסופיה הפראגמטאטיסטית של הרב השמרני, שאו, ערבי-המשבר, החל לתפוס את מקורו מן הייצוגי ביהדות ארצות-הברית: "ברשה זה, הפוקדת את האדם יוצא אינו יודע מה טיבתו אף היא פליאה מצערת למי שמחנך עצמו כל ימיו לקיים בכל גפשו את מצויות הפילוסוף: דע את עצמך, מת" אמץ אדם להביא את מחשבותיו בעול המשמעת הפנימית, שהן רגילות בו כל הימים — ואפילו אין-הדבר עולה בידו, מה ברשה יש בכאן? אין הפרופיסור פולר אוהב את אנינות-הדעת המתפייטת שבחיי-רוחה של אמריקה הצעירה, זו המחטת לפני ולפנים בלב גפשו ובקרבים וכותנת אותותיה החולניות לא בשירה ובדראמה בלי בד, אלא אף בדת בפילוסופיה ובמוסר האישי והחברתי, אבל זה כוחה של מחשבה, ואפילו מחשבה בלתי-אדאקוואטית, בלשוננו של שפינוזה, שלעולם אינה שקר גמור, כי אם אמת חלקית לפחות... בי גוף-שלישי במסרים הדברים, אבל הקול של הרבי-הפרופיסור הוא, ורק חיובו של המספר נבלע בין השיטין כביכול, (אגב, התומר, הגלוי והסמוי, הוא גימה שאינה פוסקת מראשיתו של "עד משבר" ועד סופו — ההומור המיוחד במינו של הפואמה, "יעקב רבי" גוביץ בירמות").

או: גברת ניוטה פולר — בלשון מראותיה: "דומה: בהוקתידי היא נעקרה מעולמם של אלה הקרובים לה כל כך, המרתקים אותה אליהם כל כך, והיא גולה מעתה בעולם, יחידה וזרה, היא זרה להם והם זרים לה, דיאניסוס ואפילו עורכים מלחמה בקרבה וחללו אינם חולים ומרגישים, מדי פעם בפעם, עם הזכרת שמו של סולי, אחד פלאי, אדום ויוקד כולו, מזנק לקראתה מתוך החבורה, מפשול לה את שמי לתה מעל לקרטולה ומגני צורב עד כאן, ומיד אותו פלאי פושט צורה ולובש צורה, עומד עליה זקוף וכבד וכתפיו רחבות, כאילי מרפדות כתפיות של משחק בכדור הרגל, ושולח לעומתה יריפסל גדולה וקרה, כאומר לשוף לה את אבריה באצבעותיו החסונות, הצור גינה, עד שאינן גוגעית בעיניהם בשרה, היא חשה במגען המת, עד שהיה הגדולה, מחוסבת ה" אצבעות החסונות, משתלחת אליה, היא מחשבת להתעלף ובולחת, על פני שדות-שליף עם גטות היים לערוב היא רצה להשמים גטושים מעל ראשה סגילים ורוגעים רי אדמונית-השקיעה באופקם רוזה עד כדי שחרורית..."

לשון זו ילשון זו לעולם אין הן לשונות קיצוט לשמן, לשונותיו של המספר הן לוח-הצבעים שבידו בעיצוב דמיונית, סולי, אשר ל" שמע שמו עלה בגברת פולר אותו פלאי, הוא בנו של ליזור לוסקין — והדתו של הרבי-הפילוסוף מפני גהייתה של אשתו אליה, היא המל שבשת את הסדרים האדאקוואטיים של בקרני המיקדשים לתורתו, אחי רי סולי זה כרוכה הבת, ובערב זה, בשבתה יחידה בטרקלינה, לפי כי ברא האורחים, הגנה אמה את אבל ויתורה עליה, הבת באה לטרקלינה של אמה בחברתו של מחזרה העקשני, הגני הצעיר וול" סר הנדריכס, ובדמותו שוב, פושט צורה ולובש צורה, (זקוף וכבד וכתפיו רחבות, כאילו מרפדות כתפיות של משחק בכדור-הרגל") הפלאי, דיאניסוס ואפילו מצורבים (סוף בעמ' 7)

אנו יודע מתי בדיוק נכתב "עד משבר", אני משער כי המספר ניגש למלאכתו בשנות השלושים, שנות ישיבתו הראשונה בארץ-ישראל, והמשין בכך בשנות המלחמה, שוב בארצות-הברית, פרקים אחרים נתפרסמו בגליונות של יצחק למדן, אם אינו טיעה — בשנות המלחמה (כתב-העת אינו לפני עיני עתה), ובשנת תשי"ה, עם תום המלחמה, נתפרסם הרומאן במלואו, בצורת ספר, (זהרעה פירסם, "עם עובד" את גוסה המקורי של הרומאן בהדפסה שנייה, בצילום-אופטי)."

על השער של הספר רשום: ספר ראשון: חורף 1929, כשקראתי בי שעתם את הפרקים שנתפרסמו בגליונות, מוחש היטב היה רקע הזמן של הרומאן, שנות השלושים עדיין עמדו סמוך ביותר מאחורי ריגו, האם למשבר זה כוונתו של המספר — המשבר שזועזע את ארצות הברית (ואת העולם כולו עמה) בשנות השלושים, שהלך ונמשך עד לסוף מלחמת-העולם הישנה? ודאי גם זה — אך לא רק זה, יריעתו של הרומאן וזא משבר רב-פנים, רב-צורות, במעגלי-חיים לבוי, של הכלל ושל הפרט, משבי רים בתוך משברים, אלו בתוך אלה, אלו גוררים את אלה, מתלכדים ונפרדים חלילה.

רקע המקום הוא — ניויורק, אולם ניויורק זו אחרת היא מן שב-יחיאל הגרני: דומה כי עיר זו מאוכלסת היא רבבות מונים יותר מן קודמתה, אף שאין ה" גפשות הפועלות ב"עד משבר" מרובות מאלו שב-יחיאל הגרני — אם כי אולי כך נראה הדבר במבט ראשון, לאמיתו של דבר, מוראים אנו ב"עד משבר" לא יותר מכתריסר גפשות העקובות בשמו, רישם זה של מרחב שאין בו מקום מגוי וריק, ותגועה מתמדת ממלאכה, וצבעיו וצבעיו רזו"ים וסמיכים — לא ממספר הגפשות המוראות לנו הוא גרוע.

בקראנו בראשונה את פרקי הי לומאן שנתפרסמו בגליונות, יש וכן ניויורק נמשך גם לצדדיו, לרקע הדברים, למקומות ולזמנים, שזכרונם עדיין עמד בנו כמ" שהיו אך אתמול: המורות אל שידענו מבשרנו וראינו במוענינו כי מסביבנו באותו עשור-של"מש" זרים, אבל חיש-מהר תשומת-הלב רוחקה למה שלפניה, ליריעה הי הולכת ונגללת, לפלא מתחולל בי אמונת-הרומאן העברית.

ברומאן זה אשר מתחו הי סיפורי אינו פוסק מראשיתו ועד סופו, כמעט שאין סיפור-מעשה שאפשר לחזור ולספרו, תשעה פרקים לרומאן, וכולם וואריאציות על תימה חוזרת זו של המשבר, שעדיין לא ירד סמש, אולם כל הגפשות הפועלות ברומאן השות בו, כי הוא קרוב-בא: המשבר בוודאותו של הרבי-הפרופיסור ראו כינוסה, והואיל ואהבה זו אבן-שתיה היא בעולמה, אף עולם אמונתה, שלא רק לפרנס את גפשו היא גועדה, אלא גם את גפשו עדתה, מתערער; משבר-הגעורים של בתו החורגת, לינה, משבר עמידתה של הנפש ברשות עצמה; משברו של ליאון אקסט, שעבר כבר את גכול השלושים, ועדיין לא גהירים לו גבולותיו מאחוריו ולפניו; המשבר של ליזור לוסקין, ידימינו של הרבי-הפרופיסור — המשבר בינו לבין בנו סולי; משברה של אשתו של ראובן ג. פולר, ניוטה, דמות של ילדה-כלה, מודקנת, או ה" ששת היא מודקנת (בת-הדרום היא, ואמנם כמעט היא מעולמו של א. א. פי), בהעמדה מיל האמת ש" כבתוליה הגנחיים, ובמה משבי רים של דמויות שוליות.

משבר משבר ומיקודו, מיקוד זה הוא שעליו מיוסד המתאר הארי דיכלי של הסיפור, הפרק הראשון [מצעדי גבר] — הדברים מבעד לעיניו של ראובן ג. פולר; הפרק השני ("באפר") — מבעד לעיניה של לינה, הבת החורגת; הפרק הרביעי ("אף אנו מהבבים") רי בחמישי ("איזמל שיש לו קרגיכ") רואים אנו כמה מהנפשות הפועלות, הצעירות שבהן, ומלוויהן, בצוותא, בחיגת ראשהשנה ניויורקית סל פוסית של סוף שנות העשרים, השוקקת דיבורים תועים, שנאות כבושות ומתפרצות ואלכוהול (שי עדיין היה אסור) ועליצות מאונסת [אטמוספירה מוכרת מסיפוריהם של הכרוניקאים האמריקאיים של ערב המשבר, והמשבר, כסקוט פיצי" לולה, אדמונד וילסון, מאלקולם קאולי, ואחרים]; בפרק השישי ("גדיש בעתו") שוב אנו שרויים במתיצתו של ראובן ג. פולר; בפרק השביעי ("גור ותושב") — נשיבת-שניים של הרבי-הפרופסור לתלמידו הזקן, המתאבק בעפר רגי ליה, ליזור לוסקין, ואחר כך בגסו עתו של האורין לביתו, ביהדות, מוראים אנו את הדברים מבעד לעינינו-הוא; מוקדם של הפרק הי

שמעון הלקין

(המשך מעמ' 6)

מעלה אשרו על פני אדמה זו אורבת לו התרדה לבנו טולי — כי אנו עומדים כבר על מפתן שנות השלושים, שנות המינות ה"קומיניסטיות).

אולם לבו של ירימאן דופק, דומני, במקומות סמויים יותר. ה"מספר מבקש לתת צורה לנוש של מציאות שבתל בו הרומאן הוא הכפלתו של הדמיון ועיבויו. יריעתו של המספר יש לה הגיון משלה. אף הלקין הפרוזאיקן — ירומאן זה הוא משיאה של ה"פרוזה הסיפורית, הפרוזה המוב"הקת, העברית — אינו עשוי להש"כיהנו את המשירר לדוף מראותיו, אסיר דימויו. ב"יחיאל ההגרי" חלשה דמות אהת — יחיאל ה"הגרי, הדברים הוראו רק מבעד לעיניו. דומני כי דמות אהת ב"עד משבר", ליאון אקסט, גלגילי של יחיאל ההגרי הוא. אולם יריעה זו שלח חיבה את המספר להרחיקו למקומו הבאית בה, הצדדי, לצמד צמה כדי מידותיה היחסיות, להר"אותה מלבר.

בקראי עתה, בפעם השלישית, את "עד משבר", נדמה לי כי "הפיגורה בתוך המרבד" ברומאן רביפיגורות זה, מוקדו התימאטי העמוק ביותר, אם כי אולי לא הגראה לעין ביותר, היא ניוטה פילר, ברומאן ריאליסטי זה, כי סופו של דבר, היא הדמות השירית ביותר, דמות כמעט ארכיטיפוסית, מגבכי שירתי של שמעון הלקין — הפסיכה היחידית, לפני המראה, כאשר סיימתי את העמוד האחרון, ביקשתי לקרוא את שירו המופלא של גח שטרן: "היא מסתכלת ב"ראי..."

היא מסתכלת בראי. באפלוזית הערב שחה לקיר, עיניה יונקות צללים ממראה במראה...

דמויות ונדפנת לא רק את המ"שירר, אלא גם את המספר, וכל מספר (אם אינו מחברם של סיפורים תיעודיים) רשאי להשיב מה שהשיב גוסטאב פלובאך לידידי, כששאלו מי היא מאדאם בובארי: "מאדאם בובארי — אני היא זאת".

אפיים בשתי פליאות: פלי-אה היא בעיני, מה טיבה של ספרות וטיבו של קהל קוראיה ש"כמעט לא השי בקיומו של רומאן עברי, גדיר בשלימותו, המצוי ב"רשוחם זה עשרים וחמש שנה. פליאה שניה, ומכאיבה יותר היא, מדוע מצוי בידינו עד היום הזה רק "עד משבר": ספר ראשון: הורף 1929".

ש. גרודונסקי

בערב זה בתגייה דימויה משום שהם התרפקו זה-עתה על אונזה מפיו של אורחה ומחורה, האמן מלקי, נצר הצרות הרביים בגאלי"ציה, אשר "בענייני האמנות שלו היא מדבר תמיד", וכנפיה המת"בופפות של עניבת אמנים שתורה מכרזים עליו כל עת וכל שעה. "זה זמן הוא משתוקק לצייר אותה — ודיקא בעירום". בעיני ניוטה "מחמאות של מלקי משהו אנדרוגיני בהם. כדרך שהוא עצ"מי לא גבר ייא אשה בעיניה, אלא בריה יחידה ומיוחדת, שאין בה מין ולא ישיגות מושגי המין"; אולי משום כך נוח לה, לניוטה בחברתי של מלקי, ידועת חולי היא כל ימיה מאז ששהיעה לבגרות. חשה היא בגליתה, רחוקה למיטתה, וחוששת ממגען של הבריות, ואף ממגעו של בעלה בחזר הסמוך. אך במחיצתי של מלקי "קרטולית אי" גם כואבים" — כשם שאינם כו"אבים במחיצתה של אהנתה ה"כישית מילדותה וכל ימיה, האר"מנת, מארתה, יודעת כי מחלת גברתה מדומה — ומלקי, האמן המוחלט", אין לו כל ענין בדיעת"אמת כלשהי. כל חפצו להעלותה על הבר, והוא מניס את כל ה"שומר נצקלוגי, ממעשי הפלאים של אבותי הקדושים בגאליציה. מניצ"שה, מאפולו ומדיאונסוס, כדי ל"פחותה לשותפות במעשה האמנות שלה. זהו הגילוי הפתאומי, המפתיע שבזימונם של השניים, ניוטה ו"מלקי, בערב זה, בטרקלינה, בפרק המסיים את הרומאן — כי מלקי דמות חאומים הוא של ניוטה, אף היא אנדרוגינית היא, כמוהו.

"עד משבר" הוא מסוג ה"רומאנים שעליהם המשיל הגרי גיי"מס את אמירתו על "הפיגורה ש"בתוך המרבד", זו שקשה למצאה, ועד שתימצא, צלול הציר התימאטי של הרומאן להיות לא מחזור. מרו"בים הם פניו של "עד משבר", פן אחד היא ניו"ירק, ויהודים בארצות הברית בשעת מעבר ר"משבר, דמותו של הרב היא דיוקן ראשון, ולא רק בספרות העברית, של רועה רוחני של העדה ב"תקופת הביניים שבין דור המהג"רים ההולך ודור הילידים הראשון ההולך ורב, בדמותו של לייזר לוסקין, ובמיוחד בעמודים הנפל"אים (בפרק "גח ותושב") של מסעו בלילה החורף, לאורך ההידסון, מבית רבו הגערץ לביתו אשר במעלה מושלו (יהוא גם מסע לאורך עברו, מעיינת ילדותו החב"דית על פני ימי הגוער והבגרות האביו"ניים בראשית המאה, בארץ ה"חדשה, האהובה), מקופלת היס"טוריה של דור (ובמעלה מושלו).